

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie

Nela Nevělková

Eucharistie pohledem Josepha Ratzingera

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Benedikt Tomáš Mohelník

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Pardubicích dne 28. 7. 2019

Nela Nevěliková

Bibliografická citace

Eucharistie pohledem Josepha Ratzingera: bakalářská práce/Nela Nevěliková; vedoucí práce: Benedikt Tomáš Mohelník. -- Praha, 2019. -- 43 s.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá pojetím svátosti eucharistie ve vybraných spisech Josepha Ratzingera, které se věnují přímo eucharistii, nebo v nich tato svátost hraje významnou roli. Cílem této práce je popsat a zhodnotit, jak Ratzinger přistupuje k eucharistii, její podstatě, historii i způsobu slavení. Nejprve je v této práci analyzováno užití biblických pramenů a citací starověkých, středověkých a moderních autorů. V další části je věnována pozornost tomu, jak Ratzinger užívá pojmů označujících eucharistii, zejména těchto: oběť, komunio, večeře Páně. Poslední kapitola se zabývá podobou liturgického slavení eucharistie a souvislostem mezi vnější a vnitřní stránkou, mezi podobou a obsahem. Ratzinger pohlíží na eucharistii především jako na oběť a akcentuje její christologicko-soteriologický rozměr. Je pro něj rovněž velmi důležité, aby v chápání eucharistie byla zachována trojjednost událostí – poslední večeře, ukřižování a zmrtvýchvstání – jež k ustanovení eucharistie vedly a které jediné společně dávají této svátosti smysl.

Klíčová slova

Eucharistie

Oběť

Komunio

Svátosti

Církev

Joseph Ratzinger

Benedikt XVI.

Abstract

This bachelor thesis deals with the concept of the Eucharist sacrament in selected writings of Joseph Ratzinger, which deal directly with the Eucharist, or in which the sacrament plays an important role. The aim of this work is to describe and evaluate how Ratzinger approaches the Eucharist, its essence, history and way of celebration. First, the use of biblical sources and citations of ancient, medieval and modern authors is analyzed in this work. In the next section, attention is paid to how Ratzinger uses the terms of the Eucharist, especially the following: sacrifice, communion, Lord's Supper. The last chapter deals with the form of the liturgical celebration of the Eucharist and the connection between its external and internal aspects, between form and content. Ratzinger views the Eucharist primarily as a sacrifice and accentuates its Christological-soteriological dimension. It is also very important for him to keep the triunity of events - the Last Supper, the Crucifixion and the Resurrection - which led to the establishment of the Eucharist and which only together make sense to this sacrament, in the understanding of the Eucharist.

Keywords

Eucharist
Sacrifice
Communio
Sacraments
Church
Joseph Ratzinger
Benedict XVI.

Počet znaků (včetně mezer): 78 302

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala zejména své rodině: manželovi Boleslavovi, dceři Benediktě Marii, mamince Boženě za trpělivost a podporu. Děkuji rovněž svému vedoucímu práce Benediktovi Mohelníkovi OP a svým přátelům, kteří mi přispěli radou nebo mě při psaní práce povzbuzovali, zvláště Evě Fuchsové, Ivanu Bokovi, Hieronimu Kaczmarkovi OP a dalším.

Obsah

Úvod	7
1. Dosavadní život Josepha Ratzingera – Benedikta XVI.	9
1.1. Dětství a mládí	9
1.2. Kněžská léta a akademická dráha	10
1.3. Jmenování arcibiskupem v Mnichově a Freisingu	11
1.4. Prefektem Kongregace pro nauku víry	11
1. 5. Papež Benedikt XVI.	13
1. 6. Emeritní pontifik	13
2. Představení analyzovaných prací a vymezení zkoumaných částí	15
2. 1. Eucharistie – Mitte der Kirche	15
2. 2. Der Geist der Liturgie	15
2. 3. Jesus von Nazareth I.	16
2. 4. Jesus von Nazareth II.	17
2. 5. Odborné články	17
3. Analýza pramenů	19
3. 1. Písmo	19
3. 2. Starověcí a středověcí autoři	23
3. 3. Novodobí autoři	24
4. Analýza pojmů	26
4. 1. Eucharistie	26
4. 2. Oběť	27
4. 3. Komunio	30
4. 4. Večeře Páně	31
5. Otázka podoby liturgického slavení eucharistie	33
5. 1. Problém orientace	34
5. 2. Otázka jazyka	36
5. 3. Aktivní účast	36
Závěr	38
Seznam použitých zkratk	41
Seznam literatury	42

Úvod

Při studiu na Katolické teologické fakultě mne nejvíce zaujala systematická teologie, zejména pak christologie a sakramentální teologie, proto když jsem se zamýšlela nad tématem bakalářské práce, zvolila jsem si téma eucharistie a to hned ze dvou důvodů: Eucharistie je vrcholem svátostí života církve. Druhým důvodem bylo to, že jsem byla pokřtěna teprve před několika lety a vždy jsem velice toužila do tajemství eucharistie, do podstaty této svátosti proniknout trochu hlouběji. Následně vyvstala otázka, jak toto téma uchopit, z jaké nebo z čí perspektivy se na něj podívat. Netrvalo dlouho a napadlo mne právě jméno Josepha Ratzingera – Benedikta XVI., jenž je nejen brilantním teologem, ale má také dar skvěle formulovat myšlenky. Jeho texty jsou velmi hluboké, avšak srozumitelně a jednoduše vyjádřené, bez zbytečného kupení slov. Jeho osobnost a dílo mi byly vždy velmi blízké, už jako katechumenka jsem se zájmem četla jeho *Úvod do křesťanství*, za pontifikátu Benedikta XVI. jsem také byla pokřtěna. Četba Ratzingerovy trilogie *Ježíš Nazaretský* ve mně zanechala hluboký dojem a přiblížila mi postavu Ježíše z Nazareta více než jakákoli jiná teologická publikace. K některým pasážím jsem se mnohokrát vracela a vracet budu a nepřestávají mě fascinovat. Z díla Josepha Ratzingera také cítím pokoru, ať už šlo o práce rané, které napsal ještě jako vysokoškolský profesor nebo o knihy, jež publikoval již v době, kdy zastával papežský úřad. To samotné je příjemným kontrastem oproti nabubřelé vševědounosti některých, zvláště moderních, autorů.

Původně měla být práce věnována eucharistii jak v díle Josepha Ratzingera jakožto profesora, tak i jejímu vnímání u papeže Benedikta. Později však, po dohodě s vedoucím práce, došlo k zúžení tématu pouze na texty, jež psal Joseph Ratzinger jako soukromý badatel, nikoli jako hlava katolické církve ani jako prefekt Kongregace pro nauku víry, nezahrnuli jsme tedy do zkoumání ani dokumenty magisteriální povahy. Přestože jsou ve výběru textů k analýze i ty, které již napsal jako prefekt a jako papež, jde o díla, která sám autor deklaruje jako soukromé badatelské výstupy a nepřikládá jim žádnou autoritu vyplývající z jeho funkce. Z téhož důvodu budeme analyzovat vybraná díla, případně jejich části, najednou a nerozlišovat tedy v tom, zda je psal jako univerzitní profesor, prefekt Kongregace pro nauku víry nebo jako papež, i když jsme si vědomi, že tento postup není neproblematický, neboť s novou životní rolí našeho autora jistě musely nastat určité posuny, přijde nám užitečnější texty posuzovat společně. U otázek, kde k určitému zajímavému vývoji došlo, čtenáře upozorníme.

V této práci bychom se rádi blíže podívali na to, jak Joseph Ratzinger nahlíží na eucharistii, zejména z úhlů sakramentální teologie, christologie a ekleziologie. Nejprve si krátce představíme ty jeho práce, které podrobíme zkoumání a vymežíme analyzované části. Samotnou analýzu provedeme ve dvou krocích: Prvně se zaměříme na analýzu pramenů, ve které se budeme věnovat zdrojům, které náš autor používá, když hovoří o eucharistii. Začneme odkazy na biblické knihy Starého a Nového zákona, budeme pokračovat starověkými a středověkými autory a tuto část analýzy zakončíme autory moderní doby. Následně bychom provedli analýzu pojmů, kde uvidíme, jaké označení svátosti eucharistie Joseph Ratzinger používá a jak o těchto pojmech uvažuje. Věnovat se budeme zejména pojmům *oběť*, *eucharistie*, *komunio* a *večeře*. V poslední kapitole bychom se věnovali otázkám týkajícím se podoby liturgického slavení eucharistie. Byť už se jedná spíše o pole liturgiky, sám náš autor ve svých úvahách dokazuje, že nad dogmatickým rozměrem eucharistie a podobou slavení této svátosti není možné uvažovat odděleně. Forma a obsah patří k sobě, vždyť právě forma odkazuje k tomu co je uvnitř, k pravé povaze eucharistie. V závěru práce se pak pokusíme shrnout, k čemu jsme při analýze došli. Bude nás zajímat, z jakých literárních zdrojů Joseph Ratzinger čerpá, když hovoří o eucharistii, jaké biblické knihy upřednostňuje, zda odkazuje i na pozdější autory a na které. Budeme se také snažit odpovědět na otázku, jaké označení svátosti eucharistie náš autor upřednostňuje a proč.

1. Dosavadní život Josepha Ratzingera – Benedikta XVI.

V úvodní kapitole se budeme věnovat životnímu příběhu současného emeritního papeže Benedikta XVI., okolnostem, které formovaly jeho životní a profesní směřování a zejména důležitým milníkům na jeho cestě, během níž se postupně stal profesorem, biskupem, kardinálem, prefektem Kongregace pro nauku víry a hlavou katolické církve.

1.1. Dětství a mládí

Joseph Aloysius Ratzinger se narodil jako třetí dítě Josephovi a Marii Ratzingerovým na Bílou sobotu 16. dubna 1927 v bavorském městečku Marktl am Inn. Protože otec pracoval jako četník, rodina se často stěhovala, avšak vždy v oblasti Bavorska mezi řekami Inn a Salzach. Vzestup moci Adolfa Hitlera nesla rodina Ratzingerových s obavami, zvláště rodiče si uvědomovali velmi dobře nebezpečí nacistické ideologie jak pro církve v Německu, tak pro všechny obyvatele.¹

Joseph stejně jako jeho bratr Georg začal navštěvovat kněžský seminář, během válečných let však byli oba bratři povoláni k vojsku. Zatímco Georg působil na frontě jako radista, Joseph se dostal se svými spolužáky k bateriím protiletadlové obrany, kde jim byla umožněna alespoň redukovaná forma výuky. Později ale přišel povolávací rozkaz k říšské pracovní službě a nakonec přímo k vojsku. Po kapitulaci Německa strávil jako voják několik týdnů v zajetí poblíž Ulmu.

Nyní se oba bratři mohli pozvolna vrátit do semináře ve Freisingu, který během války sloužil jako lazaret. V tomto období Josepha nejvíce ovlivnilo setkání s personalismem a také s dílem sv. Augustina, kterého si velmi oblíbil. Těžko se mu však hledala cesta ke sv. Tomáši Akvinskému. Ve svých vzpomínkách sám uvádí: „jeho krystalická logika se mi zdála příliš uzavřená do sebe, příliš neosobní a příliš hotová.“² Následně se Joseph věnoval studiu teologie v Mnichově, kněžské svěcení přijal spolu se svým bratrem 29. června 1951.

¹ Srov. RATZINGER, Joseph. *Můj život*. Brno: Barrister & Principal, 1999, s. 13–16

² Srov. Tamtéž, s. 44

1.2. Kněžská léta a akademická dráha

Jeden rok prožil Joseph Ratziger v pastoraci jako kaplan v Mnichově-Bogenhausenu, poté dva roky vyučoval na kněžském semináři. Ve své disertační práci se věnoval analýze díla sv. Augustina z hlediska církve jako Božího domu. V únoru roku 1957 obhájil po nemalých těžkostech svou habilitační práci o pojetí zjevení u sv. Bonaventury.³ Krátce nato byl pozván do Bonnu, aby zde přijal místo profesora fundamentální teologie.

Byla to však také doba nových impulsů v církvi, nový koncil byl za dveřmi a mladý teolog Ratzinger byl přizván jako teologický poradce, později byl jmenován peritem, oficiálním teologem koncilu. Pracoval především na přípravných textech, jenž vedly ke vzniku konstituce *Dei Verbum*, tento dokument nese znatelné rysy Ratzingerových myšlenek.⁴ V souvislosti s II. vatikánským koncilem je mu dodnes vytýkáno, že ačkoli před koncilem a během něj zastával spíše progresivnější postoje, po koncilu se z něj stal konzervatívec.⁵ Pravděpodobně je tato „změna“ postoje dána prosazujícími se idejemi o budování „církve zdola“ postaveného na interpretaci církve jako Božího lidu.⁶ Stejnou měrou na něj zapůsobila silící popularita marxistických idejí v univerzitním prostředí.⁷ Sám k tomu později dodává, že se nezměnil on, ale ti druzí.

V roce 1963 opustil Bonn a přijal místo profesora dogmatiky v Münsteru, kde vyučoval po dobu tří let. Münster byl však poněkud vzdálen od jeho milovaného rodného kraje a proto se rozhodl přijmout pozvání na katedru dogmatiky teologické fakulty v Tübingen, o které se zasadil především Hans Küng.⁸ Zde uspořádal Joseph Ratzinger sérii přednášek pro posluchače všech fakult s názvem *Úvod do křesťanství*. Tyto přednášky daly vzniknout stejnojmenné, velmi úspěšné knize.⁹

V roce 1967 byla v bavorském Řezně zřízena nová zemská univerzita. Již tehdy byl profesor Ratzinger pozván na katedru dogmatiky, ale rozhodl se přijmout až druhé pozvání na tuto univerzitu v roce 1969 po silících střetech na akademické půdě v jeho dosavadním působišti.¹⁰ V témže roce byl Joseph Ratzinger povolán do nově vzniklé Mezinárodní teologické komise, zřízené papežem Pavlem VI., která měla fungovat jako poradní orgán

³ Srov. RATZINGER, Joseph. *Můj život*, s. 71–76

⁴ Srov. ALLEN John: *Kardinal Ratzinger*, Düsseldorf: Patmos Verlag, 2002, 27.

⁵ Srov. PETRÁČEK, Tomáš. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 214.

⁶ Srov. RATZINGER, Joseph. *Můj život*, s. 96–97.

⁷ Srov. Tamtéž, s. 103.

⁸ Srov. Tamtéž, s. 98

⁹ V originále *Einführung in das Christentum: Vorlesungen über das apostolische Glaubensbekenntnis*.

¹⁰ Srov. RATZINGER, Joseph. *Můj život*, s. 103.

v rámci římské kurie a spadala pod Kongregaci pro nauku víry. Z teologů zvolených na první funkční období pěti let si Ratzinger nejvíce rozuměl s Henri de Lubacem, Philippem Delhayem, Jorgem Medinou, Marie-Josephem Le Guillouem, Louisem Bouyerem, Hansem Urs von Balthasarem a Yvesem Congarem. Teologové, se kterými naopak společnou řeč nenašel, byli Karl Rahner a Johannes Feiner, jejichž teze považoval za příliš radikální.¹¹ Později v roce 1981 byl zvolen prezidentem Mezinárodní teologické komise.

Joseph Ratzinger spolu s Balthasarem, Lubacem, Bouyerem, Le Guillouem a Medinnou stál u zrodu teologicko-kulturní revue *Communio*, která na prvním počátku začala vycházet v Německu a Itálii. V téže době Ratzinger odešel z redakční rady časopisu *Concilium*, jelikož se s jeho tvůrci nedokázal shodnout na pojetí a významu teologie a interpretaci II. vatikánského koncilu.¹² Do řezenských let spadá také vznik díla, jež sám jeho autor považuje za své nejpropracovanější. Jde o jeho práci *Eschatologie – Tod und ewiges Leben*¹³, která původně vznikla jako součást projektu několikasvazkové dogmatiky Alfonse Auera.

1.3. Jmenování arcibiskupem v Mnichově a Freisingu

V roce 1977 po nelehkém rozhodování přijal Joseph Ratzinger jmenování arcibiskupem Mnichova a Freisingu. Rozhodnutí nebylo snadné, jelikož spíše pomýšlel na rozvíjející se dráhu univerzitního profesora, těšil se, že se bude věnovat teologickému bádání a svým projektům, avšak vůle Boží byla patrně jiná a profesor Ratzinger si nedovolil neuposlechnout. Biskupské svěcení přijal v předvečer Letnic a jako biskupské motto si zvolil slova „Cooperatores veritatis“ z třetího listu Janova. Vzápětí nato přijal od papeže Pavla VI. kardinálský biret.

1.4. Prefektem Kongregace pro nauku víry

Biskupská léta v Mnichově netrvala dlouho, již v roce 1981 papež Jan Pavel II. jmenoval kardinála Ratzingera prefektem Kongregace pro nauku víry. Tím se započala velmi

¹¹ Srov. RATZINGER, Joseph. *Můj život*, s. 107.

¹² HEIM Maxmilian Heinrich: *Joseph Ratzinger – Kirchliche Existenz und existentielle Theologie. Ekklesiologische Grundlinien unter dem Anspruch von Lumen gentium*, Zweite korrigierte und ergänzte Auflage, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005, s. 172–177.

¹³ V češtině RATZINGER, Joseph. *Eschatologie: smrt a věčný život*, Brno: Barrister & Principal, 1996.

významná a dlouhotrvající etapa jeho života. Jeden z velkých úkolů, který na bedrech prefekta ležel, bylo zajistit vypracování nového *Katechismu katolické církve*.¹⁴ Kardinál Ratzinger byl předsedou komise dvanácti kardinálů a biskupů, kteří připravili návrh katechismu. Ten byl poté diskutován spolu s biskupskými konferencemi, synodami biskupů a odborníky z řad teologů a katechetů. Lze tedy říci slovy papeže Jana Pavla II., že „tento Katechismus je plodem spolupráce celého episkopátu katolické církve, který velkodušně přijal mou výzvu, aby vzal na sebe svou část odpovědnosti v iniciativě, která se bezprostředně týká církevního života“¹⁵. Později mu též byla svěřena práce na *Kompendiu Katechismu katolické církve*, na kterém spolu s komisí, jíž předsedal, pracoval od února roku 2003, a které uvedl v život v létě roku 2005 již jako papež Benedikt XVI.

Mezi dalšími tématy, kterými se jako prefekt Kongregace pro nauku víry zabýval, byl mimo jiné ekumenismus, mezináboženský dialog, krize kněžství, liturgie nebo polemika s teologií osvobození. U některých jejích vyhrocených podob spatřoval nebezpečí, že víra bude degradována na pouhou služku politické ideologie. Této problematice byly poté věnovány dva dokumenty vzešlé z pera Kongregace pro nauku víry, šlo o *Instrukci o některých aspektech teologie osvobození* a *Instrukci o křesťanské svobodě a osvobození*. Joseph Ratzinger byl 30. listopadu 2002 zvolen děkanem kolegia kardinálů, v němž již od roku 1998 zastával funkci viceděkana.

Kardinál Ratzinger také svolil k poskytnutí obsáhlých rozhovorů, které vyšly knižně, dvěma novinářům. První z nich, který nesl titul *O víře dnes*¹⁶, učinil s Josephem Ratzingerem Vittorio Messori, další rozhovory, kde roli tazatele tentokrát sehrál Peter Seewald, vyšly pod názvy *Křesťanství na přelomu tisíciletí*¹⁷ a *Bůh a svět*¹⁸. Tomuto německému publicistovi poskytl Joseph Ratzinger ještě další rozhovor¹⁹ již jako papež a poslední²⁰ už jako emeritní pontifik.

¹⁴ Práce na KKC byly dokončeny třicet let po zahájení II. vatikánského koncilu v roce 1992. Oficiální latinské vydání bylo vyhlášeno apoštolským listem *Laetamur magnopere* papeže Jana Pavla II. v srpnu roku 1997.

¹⁵ Apoštolská konstituce *Fidei depositum*.

¹⁶ V originále *Rapporto sulla fede*.

¹⁷ V originále *Salz der Erde: Christentum und katolische Kirche an der Jahrtausendwende*.

¹⁸ V originále *Gott und die Welt – Glauben und Leben in unserer Zeit*.

¹⁹ *Světlo světa*. V originále: *Licht der Welt. Der Papst, die Kirche und die Zeichen der Zeit*.

²⁰ *Poslední rozhovory*. V originále: *Benedikt XVI. Letzte Gespräche*.

1. 5. Papež Benedikt XVI.

Když 2. dubna 2005 svět přijal zprávu o úmrtí papeže Jana Pavla II., byli vzápětí svoláni kardinálové volitelé, aby zvolili jeho nástupce. Již 19. dubna v 17:45 se nad střechou Sixtinské kaple objevil kouř a po chvíli se ozvaly i zvony, aby rozptýlili všechnu pochybnost. Konkláve zvolilo 265. papeže, jímž se stal právě dosavadní prefekt Kongregace pro nauku víry, Joseph Ratzinger. Přitom ještě tři dny předtím, v den svých 78. narozenin, mluvil o tom, jak se těší do penze. Těšil se na to, jak se vrátí do svého rodného Bavorska a bude se věnovat psaní.²¹

Joseph Ratzinger, jenž si zvolil jméno Benedikt XVI., volbou svého jména odkazoval na svého někdejšího předchůdce Benedikta XV., který byl římským pontifikem v době 1. světové války a na sv. Benedikta z Nursie, zakladatele západního mnišství a patrona Evropy.

Jako papež rozvíjel otázky, které byly ve středu jeho zájmu již v době, kdy byl prefektem Kongregace pro nauku víry. Chladným ho však nenechávala ani témata jako sekularismus, relativismus, morální otázky nebo vzdělávání. Ač ve svém úřadu Benedikt XVI. oslavil své osmdesáté narozeniny, byl velmi aktivní i v konání apoštolských cest. Navštívil při nich Severní a Jižní Ameriku, několik zemí Evropy včetně České republiky, Afriku, Austrálii a Blízký východ. Jako úřadující papež vydal tři encykliky: *Deus caritas est*, *Spe salvi* a *Caritas in veritate*.

1. 6. Emeritní pontifik

Papež Benedikt XVI. v roce 2013, po téměř osmi letech, během kterých zastával úlohu hlavy katolické církve, již pociťoval tíhu úřadu i limity svého zdraví. Přesto bylo pro většinu běžných věřících i lidí v jeho bezprostředním okolí velkým překvapením, když 11. února oznámil svou rezignaci. On sám však tento krok považoval za nevyhnutelný a přiznal, že v tomto ohledu neprožíval nějaký vnitřní zápas.²² Před těmito událostmi ještě pracoval na encyklice s názvem *Lumen fidei*, kterou však již nestihl zcela dokončit. Svůj text však

²¹ Srov. BENEDIKT XVI. *Světlo světa. Papež, církev a znamení doby*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 13.

²² Srov. BENEDIKT XVI. *Poslední rozhovory s Peterem Seewaldem*. Brno: Barrister & Principal, 2017, s. 33.

poskytl papeži Františkovi, který jej dopracoval a tento dokument byl prezentován jako dílo obou papežů. Nyní žije Benedikt XVI. v ústraní v klášteře Mater Ecclesiae uvnitř vatikánských hradeb. Nedávno však mnohé překvapil svým písemným vyjádřením ke skandálům ohledně sexuálního zneužívání v církvi u příležitosti summitu předsedů biskupských konferencí o ochraně nezletilých.²³ Ve svém textu se pokusil upozornit na některé důvody, které mohly k takovým neomluvitelným excesům vést. Vidí příčinu zejména v sexuální revoluci 60. let a také v relativizaci morálky, v kolapsu morální teologie a v selhání seminární formace. Za tento text Benedikt XVI. sklidil i velmi kritické ohlasy. Kritikům vadí tento text jak obsahově, nesouhlasí s příčinami, které emeritní papež uvádí, ale objevily se dokonce i názor, volající po diskusi, do jaké míry si emeritní papež může taková vyjádření dovolit a zda se nemá opravdu držet pouze v ústraní²⁴, což je poněkud nepochopitelné, pokud uvážíme, že vydání této eseje Benedikt XVI. konzultoval se současným papežem Františkem.

²³ Česky je celá esej dostupná na adrese: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=29264>.

²⁴ K těmto kritikům patří např. teolog Massimo Faggioli nebo církevní historik Christopher Bellitto. Faggioliho kritika je česky dostupná na adrese: http://www.christnet.eu/články/6219/benediktova_spatne_nacasovana_meditace.url.

2. Představení analyzovaných prací a vymezení zkoumaných částí

Pro Josepha Ratzingera bylo a je téma eucharistie vždy tématem klíčovým ať už v dobách, kdy byl univerzitním profesorem, biskupem, prefektem kongregace pro nauku víry a nakonec papežem. O tom konec konců svědčí i název jednoho z jeho děl, které podrobíme analýze a které v češtině nese název *Eucharistie – střed církve*. Ano, eucharistie pro Ratzingera představuje skutečný středobod nejen liturgického dění, ale i života církve a každého člověka, proto se s ní můžeme setkávat více či méně ve většině jeho děl. My jsme si však pro potřeby této práce a pro zamýšlenou analýzu vybrali ta jeho díla, ve kterých hraje eucharistie stěžejní roli. V této kapitole se je budeme snažit stručně představit, popsat okolnosti jejich vzniku, případně vymezit ty jejich části, které podrobíme analýze.

2. 1. Eucharistie – Mitte der Kirche

Tato kniha je přepisem postních kázání Josepha Ratzingera, zamýšlených jako katechetický výklad svátosti eucharistie, které autor přednesl v kostele sv. Michala v Mnichově. Tento spis vyšel tiskem roku 1978 tamtéž. Ač nejde o odborný teologický text, ale o katechetický text, obsahuje velmi hluboké myšlenky o eucharistii a byla by velká škoda se jím nezabývat. My budeme pracovat s českým překladem, jenž vyšel jako součást knihy *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*.²⁵ Jak sám autor v předmluvě ke knize připomíná, nejedná se o vědecké pojednání, přesto v ní otevírá základní témata uvažování o eucharistii, které se opírá o Ratzingerovu předešlou vědeckou práci.

2. 2. Der Geist der Liturgie

Duch liturgie je významným dílem, které nezůstává pouze na poli liturgiky a dějin kultu, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale potýká se také s množstvím christologických, soteriologických a ekleziologických otázek. Podoba a obsah liturgického slavení eucharistie

²⁵ RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009

jsou pro Ratzingera spojitými nádobami, před jejichž oddělováním důrazně varuje.²⁶ V předmluvě autor hovoří o inspiraci knihou Romana Guardiniho *O duchu liturgie*²⁷, kterou četl už jako student a která sehrála podstatnou roli v rámci liturgického hnutí. Název díla tedy záměrně odkazuje k tomuto Guardiniho spisu a nemá ani tak ambice vědecké, jako spíše znovu probudit „liturgické hnutí“ na prahu nového tisíciletí, podnítit opět vnímavost pro obsah liturgie a prožívání eucharistické slavnosti. Původně kniha vyšla v nakladatelství Herder v roce 2000, my však budeme analyzovat český překladový text.²⁸

2. 3. Jesus von Nazareth I.

Práci na tomto díle Joseph Ratzinger započal už jako prefekt Kongregace pro nauku víry, dokončena a vydána však byla již po jeho zvolení papežem. Není aktem učitelského úřadu, ale osobním autorovým hledáním odpovědi na otázku, kdo byl a hlavně je skutečně Ježíš Nazaretský. Jak se můžeme v předmluvě ke knize dočíst, zamýšlel ji jako jakousi protiváhu k obrazu Ježíše, který nabízí historicko-kritická metoda. Ne snad, že by zavrhoval její přínos, naopak uznává její nepostradatelnost, ale spíše poukazuje na její limity a nebezpečí její absolutizace jako jediné přístupové cesty k pravdě o Ježíši. Chce vedle ní nebo lépe řečeno spolu s ní nabídnout ještě pohled „kanonické exegeze“, tedy čtení jednotlivých textů Písma jako organického celku.²⁹ K analýze nám poslouží český překlad, přesněji 3. vydání z roku 2011. Analyzovat budeme 8. kapitolu *Velké obrazy Janova evangelia* bez jejího úvodu.³⁰

²⁶ RATZINGER, Joseph. *Slavení eucharistie: Podoba a obsah. Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2, s. 149–150.

²⁷ GUARDINI, Romano. *O duchu liturgie*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1993

²⁸ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006.

²⁹ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský I*. 3. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 5–13.

³⁰ Tamtéž, s. 170 – 200.

2. 4. Jesus von Nazareth II.

Druhý díl Ratzingerova pojednání, které si klade za cíl představit osobnost a poselství Ježíše Krista, začíná vjezdem do Jeruzaléma a končí zmrtvýchvstáním. Není tedy divu, že právě zde, na pozadí velikonočních událostí, nacházíme autorovy klíčové myšlenky o eucharistii. Stejně jako v prvního díle se Ratzinger snaží o jiný způsob nahlížení na osobu Ježíše z Nazareta, než nabízí historicko-kritická metoda. Pokouší se dle vlastních slov uvést do praxe metodické zásady formulované pro exegezi v 12. kapitole věroučné konstituce o Božím zjevení *Dei Verbum*.³¹ K nedostatečnosti historicko-kritické metody v předmluvě k této knize ještě říká: „Historický Ježíš“, jak se jeví v hlavním proudu kritické exegeze na základě jejích hermeneutických předpokladů, je obsahově příliš chudý, než aby mohl významně ovlivnit chod dějin; je příliš zabydlený v minulosti, než aby k němu byl možný osobní vztah.“³² K analýze nám poslouží kapitoly *Mytí nohou*³³, *Ježíšova velekněžská modlitba*³⁴, *Poslední večeře*³⁵, a *Ježíšovo ukřižování a uložení do hrobu*³⁶. Pracovat budeme s českým překladem z roku 2011.

2. 5. Odborné články

Za pozornost stojí ještě několik statí Josepha Ratzingera, spadajících svým vznikem do let 1967–1979, tedy do doby, kdy byl profesorem a později arcibiskupem v Mnichově a Freisingu.³⁷ Řazeno chronologicky jde o tyto články³⁸: *Ist die eucharistie ein Opfer?*, *Das Problem der Transsubstantiation und die Frage nach dem Sinn der Eucharistie*, *»Aufgebaut aus lebendigen Steinen«*. *Das Gotteshaus und christliche Weise der Gottesverehrung*, *Gestalt*

³¹ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 6.

³² Tamtéž, s. 7.

³³ Tamtéž, s. 41-54.

³⁴ Tamtéž, s. 55-70.

³⁵ Tamtéž, s. 71-96.

³⁶ Tamtéž, s. 133-156.

³⁷ I přes vědomí, že profesor teologie a biskup jsou zcela odlišné role, budeme články analyzovat společně a nebudeme je rozdělovat na profesorské a biskupské období, jelikož jde v obou případech o odborné badatelské články, navíc vzniklé v poměrně krátkém časovém úseku.

³⁸ Všechny tyto články vyšly souhrnně v publikaci RATZINGER, Joseph – MÜLLER, Gerhard Ludwig (ed.). *Theologie der Liturgie: die sakramentale Begründung christlicher Existenz*. 2. vydání. Freiburg im Breisgau: Herder, 2008. Pouze článek *Gestalt und Gehalt der eucharistischen Feier* vyšel v češtině pod názvem *Slavení eucharistie: Podoba a obsah*. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2. S tímto českým překladem budeme pracovat.

*und Gehalt der eucharistischen Feier, Zur Frage nach der Struktur der Liturgischen Feier, Zur Frage der Zelebrationsrichtung.*³⁹ Tyto texty taktéž zahrneme do naší analýzy.

³⁹ K tomuto článku byla jako druhá část ve výše zmíněném souborném díle přiřazena Razingrova předmluva ke knize U. M. Langa *Conversi ad dominum. Zu Geschichte und Theologie der christlicher Gebetsrichtung*

3. Analýza pramenů

V této kapitole budeme analyzovat citace biblických knih, starověkých a středověkých autorů a nakonec autorů moderní doby. Postupovat budeme tak, že se nejprve u všech prací budeme zabývat citacemi z písma, uvedeme počet odkazů z konkrétních biblických knih a shrneme závěry. Poté stejným způsobem budeme postupovat i u antických a středověkých autorů a nakonec autorů novodobých.

3. 1. Písmo

Náš autor odkazuje ve velké míře na biblické texty, ty jsou přirozeně základem pro jeho teologickou práci. V této podkapitole se budeme zabývat využitím pramenů Starého a nového Zákona, zejména těm knihám, které Joseph Ratzinger používá nejčastěji, pokud hovoří o eucharistii. Přesné počty uvádíme v poznámce pod čarou.⁴⁰

⁴⁰ *Eucharistie – střed církve* SZ 6krát (Gn 2krát, Dt 1krát, Iz 1krát, Jer 1krát, Zach 1krát), NZ 26krát (Mt 1krát, Lk 1krát, Jan 8krát, Sk 3krát, Řím 1krát, 1Kor 3krát, 2Kor 2krát, Ef 1krát, Flp 1krát, Kol 1krát, 1Tim 1krát, Zj 1krát); *Duch liturgie* SZ 53krát (Gn 7krát, Ex 21krát, Lv 1krát, Dt 1krát, Joz 1krát, 1Sam 2krát, 2Pa 1krát, Ezd 1krát, Žl 7krát, Iz 2krát, Jer 2krát, Ez 1krát, Dan 2krát, Oz 1krát, Am 1krát, Zach 2krát), NZ 117 (Mt 14krát, Mk 10krát, Lk 7krát, Jan 24 krát, Sk 8krát, Řím 9krát, 1Kor 8krát, 2Kor 2krát, Gal 6krát, Ef 3krát, Flp 2krát, Kol 1krát, Žid 7krát, 1Petr 2krát, 1Jan 2krát, Zj 8krát); *Ježíš Nazaretský I* SZ 18krát (Ex 3krát, Dt 3krát, Žl 4krát, Př 1krát, Pis 2krát, Iz 2krát), NZ 39krát (Mt 2krát, Mk 6krát, Lk 1krát, Jan 24krát, 1Kor 1krát, 2Kor 1krát, Tim 1krát, Žid 2krát, Zj 1krát); *Ježíš Nazaretský II* SZ 24krát (Gn 1krát, Ex 3krát, Lev 2krát, Dt 2krát, Žl 11krát, Iz 9krát, Jer 2krát, Ez 1krát, Zach 2krát, Mdr 1krát), NZ 208 krát: Mt 20krát, Mk 30krát, Lk 15krát, Jan 116krát, Sk 5krát, Řím 8krát, 1Kor 8krát, 2Kor 3krát, Gal 1krát, Ef 3krát, Flp 2krát, 1Tim 3krát, 2Tim 2krát, Žid 6krát, Jak 1krát, 1Jan 3krát); *Ist die eucharistie ein Opfer?* SZ 15krát (Ex 1krát, 1Sam 1krát, Žl 4krát, Iz 5krát, Jer 3krát, Oz 1krát), NZ 10krát (Mt 2krát, Mk 2krát, Lk 2krát, 1Kor 3krát, Žid 1krát); *Das Problem der Transsubstantiation und die Frage nach dem Sinn der Eucharistie* NZ 0, SZ 0; »*Aufgebaut aus lebendigen Steinen*«. *Das Gotteshaus und christliche Weise der Gottesverehrung* nacházíme 8 odkazů na SZ (2 Sam 1krát, Žl 1krát, Iz 3krát, Jer 1krát, Mal 2krát) a 10 na NZ (Mt 2krát, Mk 2krát, Jan 4krát, Sk 1krát, 2Kor 1krát); *Gestalt und Gehalt der eucharistischen Feier* SZ 0, NZ 9krát (Lk 2krát, Sk 1krát, 1Kor 5krát, Zj 1krát); *Zur Frage nach der Struktur der Liturgischen Feier* SZ 1krát (Iz) a NZ 5krát (Lk 1krát, Sk 3krát, Flp 1krát). *Zur Frage der Zelebrationsrichtung* SZ 1krát (Zach), NZ 2krát (Flp, Zj).

3. 1. 1. Starozákonní odkazy

Jak jsme si mohli všimnout, nejvíce Joseph Ratzinger ve svých dílech nebo jejich částech zabývajících se eucharistií, odkazuje ze starozákonních spisů na knihu Exodus⁴¹ a na proroka Izajáše. Ten je zmiňován celkem jedenadvacetkrát a zřejmě nepřekvapí, že úplně nejčastější místo, na které autor odkazuje, je 53 kapitola Izajáše, tedy píseň o trpícím služebníku. S Izajášem a jeho 53. kapitolou se nejvíce setkáváme v knize *Ježíš Nazaretský II* v kapitolách *Ježíšova velekněžská modlitba*⁴² a *Poslední večeře*⁴³. Ratzinger si všímá hluboké souvislosti mezi obrazem Božího služebníka, Ježíšovým kněžstvím, obětí a eucharistií. Ježíš je ten, v němž se stává kněz i oběť jedním. „Ježíš sám je kněz, poslaný na svět Otcem; on sám je oběť, která se zpřítomňuje v eucharistii všech dob.“⁴⁴ On je ten, jenž dává svůj život jako smírnou oběť za mnohé. Ratzinger používá termín *pro-existence, bytí pro*. Natolik miluje lidi, že se zřiká sebe sama, své slávy a obětuje se za nás. Je to láska dovedená do krajnosti.

V souvislosti s ustanovením eucharistie zmiňuje autor také několikrát Jeremiášovu 31. kapitolu a 24. kapitolu Exodu. Ve slovech ustanovení spatřuje jakési shrnutí dějin spásy, vyvrcholení starozákonních příslibů a všech očekávání Izraele, okamžik uzavření nové smlouvy. Tato nová smlouva pramení v Ježíšově věrnosti, poslušnosti a lásce. On svou věrností přemůže nevěrnost Božího lidu a zároveň odčiní to, čeho se lid ve své neposlušnosti a nelásce dopustil. Tato smlouva je darována v jeho krvi, v úplném daru sebe sama. Tak vzniká i nový kult, skrze nějž nás On vtahuje do jeho zástupné poslušnosti.⁴⁵

Za pozornost stojí rovněž odkazy na žalmy, zejména několikrát zmínka Žl 50, 8-15. Joseph Ratzinger na tomto textu poukazuje na fakt, že již ve starozákonní době podléhalo uctívání Boha skrze krvavé zvířecí oběti kritice a objevoval se názor, že pravá oběť, která se líbí Bohu, je oběť chvály, díky a život podle Smlouvy. Určitý náznak nedostatečnosti krvavého obětního kultu lze spatřit i v následujícím žalmu ve verši 18n a u v prorockých slovech Starého zákona.⁴⁶ Podle Ratzingera mohl tuto dvojznačnost kultu zrušit až Ježíš Kristus.⁴⁷ O tomto rozměru eucharistie budeme ještě hovořit v jedné z dalších kapitol.

⁴¹ Nejvíce se tak děje v *Duchu liturgie* v první části, kde se věnuje odchodu Izraelitů z Egypta a formování kultu. V ostatních zkoumaných pracích se odkazy na Exodus vyskytují už minimálně.

⁴² RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 58.

⁴³ Tamtéž, s. 88 – 89.

⁴⁴ Tamtéž, s. 62.

⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 89n.

⁴⁶ 1 Sam 15, 22; Oz 6, 6; Am 5, 21-23.

⁴⁷ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 30-43.

3. 1. 2. Novozákonní odkazy

Jak si můžeme všimnout, nejcitovanějším evangeliem ve zkoumaných dílech a jejich částech, je Janovo evangelium (172krát). Není to nikterak překvapující, když uvážíme, že Janovu evangelium je v knize *Ježíš Nazaretský I* věnována celá samostatná kapitola⁴⁸ a v díle *Ježíš Nazaretský II* janovským obrazům hned dvě kapitoly.⁴⁹ Jan však dominuje i v knize *Eucharistie – střed církve a Duch liturgie*.

V posledním jmenovaném spise můžeme v druhé kapitole první části⁵⁰ vytušit jeden z důvodů tohoto zájmu o Janovo evangelium. Ratzinger zde s velkým zaujetím popisuje kruhový pohyb od exitu k reditu, kosmický pohyb rozpoznatelný i v lidských dějinách, který nám dává tušit alespoň něco z tajemství Nejsvětější Trojice a jenž se prolíná právě posledním evangeliem. Synovo vycházení od Otce a návrat k němu, kdy potáhne všechny k sobě⁵¹. V tomto pohybu se střetává christologicko-soteriologický význam a také základ liturgického pohybu a význam eucharistie. V nejbližším bodě exitu, v místě naprostého odcizení člověka a Boha, je třeba smíření, projevu lásky, oběti, která pokřivený vztah napraví, ale člověk sám již tohoto aktu není schopen. Přichází tedy Syn, který na sebe bere lidství, aby naše lidství, vzdálené od Boha, přitáhl zpět. V tuto chvíli přichází Ježíšův akt lásky, jeho oběť, kterou smiřuje viny, nastupuje reditus a on táhne naše lidství do svého božství.⁵²

Významně se autor věnuje také otázce rozporu datace poslední večeře u synoptiků a u Jana, respektive otázce, zda chápat tuto večeři jako paschální. Kloní se k názoru, že poslední večeře nebyla v pravém smyslu dle doby konání paschální, ale Ježíš při ní ustanovuje svou vlastní paschu, kdy se on sám dává jako oběť, jako pravý Beránek a kdy je zabit ve stejné době, v jaké jsou v Chrámu poráženi velikonoční beránci.⁵³ Ratzinger rovněž upozorňuje na svátostné pozadí Janova evangelia, především mluví právě o eucharistii, ať už jde o podobenství o vinném kmeni, o rozmnožení chleba nebo o Ježíšově řeči na rozloučenou. Na synoptická evangelia odkazuje náš autor především v těch případech, kdy se snaží doložit určité události z Ježíšova života. Děje se tak zejména v jeho trilogii *Ježíš Nazaretský*.

⁴⁸ *Velké obrazy Janova evangelia*, s. 157-200.

⁴⁹ Jde o kapitoly *Mytí nohou*, s. 41-54 a *Ježíšova velekněžská modlitba*, s. 55-70.

⁵⁰ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006. s. 19-29.

⁵¹ Jan 12, 32

⁵² Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 27-28.

⁵³ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 73-78.

Hojně citovaným pramenem jsou také Pavlovy listy (celkem 89krát) a to především První list Korintským a List Římanům a také List Židům, který je dle tradice také připisován Pavlovi, avšak jeho autorství je sporné. To, co Ratzinger nejvíce na sv. Pavlovi oceňuje je jeho teologie oběti. V Prvním listu Korintským si Ratzinger všimá zejména 11. kapitoly, kde Pavel hovoří o správném řádu při večeři Páně. Náš autor tímto odkazem na apoštolova slova chce prokázat, že již Pavlovi velmi záleželo na tom, aby při shromáždění nikdo nejedl chléb a nepil víno nehodně, neboť by se tak provinil proti tělu a krvi Páně.⁵⁴ Ratzinger tímto oponuje těm, kteří by rádi mši desakralizovali a učinili z ní prostou hostinu⁵⁵ a rovněž říká, že Ježíš zcela jistě neukládá k opakování ani paschální hostinu, ale pouze a jen to zcela nové, co při své Poslední večeři s učedníky učinil, tedy že dává sebe sama a proměňuje chléb a víno ve své tělo a svou krev.⁵⁶ V *Listu Římanům* odhaluje Joseph Ratzinger v prvním verši 12. kapitoly návod na správný způsob bohoocty.⁵⁷ O myšlence *logike latreia* jakožto vrcholu snažení lidstva o nalezení správného kultu budeme ještě pojednávat později. Ratzingerově pozornosti se také těší *List Židům*, kde je v 10. kapitole obsažený motiv dokonalé a konečné oběti jediného pravého velekněze Ježíše Krista. Z téhož textu cituje také verš 12, 2 o očích upřených na Ježíše, což používá v argumentaci o orientaci⁵⁸ při slavení eucharistie.⁵⁹

⁵⁴ 1Kor 11, 27

⁵⁵ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 49.

⁵⁶ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 93.

⁵⁷ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 39.

⁵⁸ Zde je myšleno obrácení k východu nikoli orientace v běžném dnešním posunutém slova smyslu jako pouhé otočení nebo nasměrování.

⁵⁹ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 64.

3. 2. Starověcí a středověcí autoři

Mezi citacemi starověkých a středověkých autorů si můžeme v Ratzingerově zkoumaných dílech všimnout výrazného nepoměru ve prospěch antiky.⁶⁰ Autor má, jak je vidět, velkou zálibu v církevních Otcích, na které obecně, bez uvedení konkrétního jména, také vícekrát odkazuje. Jeho největším oblíbencem je však bezesporu sv. Augustin (16krát). Z lásky k Augustinovi se konec konců sám vyznává i ve svém životopisném díle, jak jsme již psali v první kapitole. Další v pořadí je připomínán Ignác Antiochijský (6krát) a Irenej (4krát). Pozornost je věnována rovněž filosofům Platónovi (3krát) a Plotínovi (3krát). Posledně jmenovaného zmiňuje autor zejména v souvislosti s již zmiňovaným konceptem *exitu* a *reditu*. Plotínos však tyto pojmy chápal rozdílně. *Exitus* byl v jeho pojetí pádem, odklonem od božského; *reditus* lze podle něj chápat oproti tomu jako vykoupení a vzestup zpět k božskému. Ratzinger však, mimo christologicko-soteriologického významu popsaného výše, podobně jako jiní křesťanští myslitelé *exitus* chápe v pozitivním slova smyslu jako tvůrčí akt Stvořitele a nebožské bytí vidí jako plod Božské vůle. Bůh pak od stvoření očekává svobodnou odpověď lásky, přilnutí stvořeného k němu a vzájemný láskyplný dialog.⁶¹

⁶⁰ V knize *Eucharistie – střed církve* nalezneme odkazy na Ignáce Antiochijského (1krát), Cyrila Jeruzalémského (1krát), Augustina (2krát) a Theodora z Mopsuestie (1krát). Rovněž je citován spis *Didaché* (1krát). Na vybraných stránkách *Ducha liturgie* se můžeme setkat s Augustinem (8krát), Irenejem (3krát), Plotínem (1krát), Řehořem Velikým (2krát), Maximem Vyznavačem (2krát), Cyrilem Jeruzalémským (2krát), Ignácem z Antiochie (3krát), Justinem (2krát), Tertuliánem (1krát), Pomponiem Festem (1krát), Platonem (1krát), Lactantiem (1krát), Origenem (1krát), Eusebiem z Cesareje (1krát) a Bernard z Clairvaux (1krát). Ve zkoumané části knihy *Ježíš Nazaretský I.* Joseph Ratzinger odkazuje na *Didaché* (1krát) a na Filóna Alexandrijského (1krát). Ve vybraných částech díla *Ježíš Nazaretský II.* zmiňuje náš autor *Didaché*, Plotína (2krát), Augustina (4krát), Ignáce Antiochijského (2krát), Platóna (2krát), Cyrila Alexandrijského, Jana Zlatoustého, Filóna Alexandrijského, Ruperta von Deutze a Tomáše Akvinského. V článku *Ist die eucharistie ein Opfer?* se nesetkáváme s žádným starověkým ani středověkým autorem. V textu *Das Problem der Transsubstantiation und die Frage nach dem Sinn der Eucharistie* můžeme narazit na Petra z Ailly, Augustina (2krát), Tomáše Akvinského a Villiama Occama. Článek *»Auferbaut aus lebendigen Steinen«.* *Das Gotteshaus und christliche Weise der Gottesverehrung* ukrývá jména Eusebia z Cesareje a Ireneje. V článku *Gestalt und Gehalt der eucharistischen Feier* autor zmiňuje Ignáce z Antiochie a Justina. V článcích *Zur Frage nach der Struktur der Liturgischen Feier* a *Zur Frage der Zelebrationsrichtung* autor nezmiňuje žádné starověké ani středověké autory.

⁶¹ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 24-27.

3. 3. Novodobí autoři

V Ratzingerových dílech, které jsme podrobili analýze, si můžeme povšimnout především jmen z německé, popřípadě francouzské jazykové oblasti. Mezi nimi nalézáme nejen katolické teology, ale také protestantské, zejména biblisty. V poznámce pod čarou uvedeme jména, s nimiž se můžeme setkat v analyzovaných dílech a jejich částech ať už je autor cituje v pozitivním nebo negativním smyslu.⁶² Budeme se poté krátce zabývat těmi, kterým náš autor věnuje více pozornosti.

Nejčastěji citovaným teologem je Rudolf Pesch (9krát), kterého považuje za významného exegetu⁶³, a Louis Bouyer (7krát), jenž byl spolu s Ratzingerem zakladatelem teologické revue *Communio*. Na Bouyera odkazuje nejvíce v *Duchu liturgie* zejména v souvislosti s uspořádáním liturgického prostoru. Ratzinger s Bouyerem sdílí názor, že celebrování *versus populum* je obhajováno na základě mylné představy o podobě stolování při Poslední večeři. Ratzinger přejímá Bouyerovu připomínku, že Ježíš při poslední večeři seděl s největší pravděpodobností na stejné straně stolu jako učedníci, jak bylo v té době zvykem, a ne naproti nim.⁶⁴ O tomto tématu se ještě zmíníme později. Můžeme si také všimnout vztahu Josepha Ratzingera k luterskému teologovi Rudolfu Bultmannovi. Zatímco v knize *Eucharistie – střed církve* Ratzinger kritizuje Bultmanna za to, že se Ježíšovi snaží upřít neobyčejné ba dokonce božské rysy⁶⁵ a v díle *Ježíš Nazaretský I.* se staví proti Bultmannově tvrzení, že Janovo evangelium má gnostický původ⁶⁶, tak v *Ježíš Nazaretský II.* naopak velmi oceňuje Bultmannovu myšlenku, že když Ježíš v 17. kapitole Janova evangelia

⁶² *Eucharistie – střed církve*: G. Mainberger, R. Bultmann, F. Nietzsche, T. Moser, A. Camus; *Duch liturgie*: P. Teilhard de Chardin, L. Bouyer (4krát), C. Vogel, J. A. Jungmann, A. Häußling, E. Peterson, H. de Lubac (2krát), G. Voß, E. Dinkler, H. Rahner, R. Guardini; *Ježíš Nazaretský I.*: Ch. K. Barrett (4krát), Ch. Schönborn; *Ježíš Nazaretský II.*: R. Schnackenburg (3krát), Ch. T. Barrett, F. Mussner, R. Knopf, A. Feuillet (3krát), R. Bultmann (3krát), B. Studer, J. Jeremias, U. Wilckens (2krát), A. Jaubert, J. P. Meier (2krát), R. Pesch (9 krát), G. Lohfink, E. Peterson, R. Guardini, L. Bouyer (2krát), D. Bonhoeffer, N. Baumert, M. I. Seewann, J. Pascher, F. Kattenbush, J. A. Jungmann, M. Reiser; *Ist die eucharistie ein Opfer?*: M. Luther, J. Betz, H. Lietzmann, J. Jeremias, M. Thurian; *Das Problem der Transsubstantiation und die Frage nach dem Sinn der Eucharistie*: M. Luther, J. Kalvín, E. Iserloch, R. Seeberg (3krát), B. Bavink, B. Welte, H. Gese, P. Pfeiffer (4krát); *»Aufgebaut aus lebendigen Steinen«. Das Gotteshaus und christliche Weise der Gottesverehrung*: F. Mussner; *Gestalt und Gehalt der eucharistischen Feier*: R. Guardini (2krát), J. Pascher (3krát), J. A. Jungmann, H. Schürmann, H. Küng; *Zur Frage nach der Struktur der Liturgischen Feier*: E. Bickl, J. Pieper (2krát), N. Höslinger, T. Maas-Ewerd, B. Fischer, H. B. Meyer, B. Kleinheyser; *Zur Frage der Zelebrationsrichtung*: F. J. Nüss, P. Stockmeier, E. A. Diederich (2krát) E. Peterson, E. Dinkler, J. A. Jungmann, L. Bouyer, K. Gamber. H. Newman.

⁶³ S jeho jménem se setkáváme především v knize *Ježíš Nazaretský II.* v kapitole *Poslední večeře*.

⁶⁴ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 68.

⁶⁵ RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 21-23.

⁶⁶ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský I.* 3. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 158-159.

mluví o svém posvěcení, přináší tak sám sebe v oběť a souvislost mezi těmito Ježíšovými slovy a eucharistií je nepochybná.⁶⁷ Je tedy zřejmé, že Ratzinger dokáže ocenit i některé přínosné myšlenky svých názorových oponentů.

⁶⁷ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 62.

4. Analýza pojmů

V této kapitole se blíže podíváme na pojmy, kterých Joseph Ratzinger používá ve svých dílech, když hovoří o eucharistii a jakým způsobem o těchto pojmech uvažuje i na to, jakým označením naopak přednost nedává a proč. Některých pro Ratzingera důležitých témat jsme se lehce dotkli již v předchozí kapitole, když jsme hovořili o zdrojích, zejména těch biblických, které použil v námi analyzovaných textech pro doložení svých teologických názorů.

4. 1. Eucharistie

Termín eucharistie, označující vrcholnou svátost křesťanského života jak jednotlivce, tak celé církve, používá náš autor velmi často nejen proto, že je to jednoduše název této svátosti, ale také kvůli smyslu, jenž je v tomto pojmenování skryt. *Eucharistia* neboli díkůvzdání, je podle Ratzingera základní podobou eucharistie, což je vyjádřeno v římském kánonu slovy *rationabile obsequium*, oběť na způsob slova, duchovní oběť (*logike latreia*⁶⁸). Vzdávání díky a modlitba slovem měla své místo již v kultu Izraele, avšak za vrchol kultu byla považována chrámová oběť. Sám Ježíš však včlenil svá slova díkůvzdání do jádra Poslední večeře, do toho, co si přál, aby bylo konáno na jeho památku. Tak v sobě propojil díkůvzdání jako oběť slova a obětování sebe sama jako oběť Slova.

„Eucharistická modlitba je vstupem do modlitby Ježíše Krista, vstupem církve do Logu, do Slova Otcova, do sebedědání Logu Otcí, které se v kříži stalo zároveň předáním lidstva Ježíši Kristu. Prvek *eucharistia* nabídl tak na jednu stranu most k Ježíšovu žehnání při poslední večeři, v němž Ježíš už předem vytrpěl vnitřním způsobem smrt na kříži, a na druhou stranu nabídl most k teologii Logu a tak k trinitárnímu prohloubení teologie poslední večeře a kříže, a konečně nabídl i přechod k produhovnělé kategorii, která se přesně hodila pro interpretaci toho, co je na Ježíšově oběti to jedinečné: umírání bylo proměněno ve slovo přijímání a vydání se, nelogika smrti se stala věcí Logu: Logos zemřel, a tím se smrt stala životem.“⁶⁹

Do této proměňující modlitby vstupujeme i my a můžeme se ji společně modlit. Toto je tedy nová oběť, kterou nám Kristus daroval a do níž nás všechny přijímá. Ze své smrti totiž učinil akt lásky a díkůvzdání. Stává se pramenem života, do kterého vstupujeme svou modlitbou.⁷⁰

⁶⁸ Tento pavlovský pojem používá Ratzinger zejména v *Duchu liturgie*, užívá ho však i v *Ježíš Nazaretský II*.

⁶⁹ RATZINGER, Joseph. Slavení eucharistie: Podoba a obsah. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2, s. 152.

⁷⁰ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 41.

4. 2. Oběť

Ratzinger o eucharistii mluví nejčastěji právě jako o oběti. I tento pojem má v jeho pojetí hned několik vrstev, stejně jak tomu bylo již v dějinách Izraele, kde je možné si povšimnout určité dynamiky v chápání oběti, byť šlo o předobrazy pravé dokonalé a finální oběti Ježíše Krista. Oběť může být chápána jako snaha o díkůvzdání, usmíření, projev sounáležitosti a lásky. Všechny tyto roviny jsou podle Ratzingera obsaženy v Ježíšově konání, v jeho smrti a zmrtvýchvstání.⁷¹ Náš autor si všimá především propojení oběti v podobě slova a krvavé oběti v osobě Ježíše Krista, jak jsme si mohli všimnout již v předešlé podkapitole a jak uvidíme i na následujících řádcích.

4. 2. 1. Potřeba Ježíšovy zástupné oběti na odpuštění hříchů

Joseph Ratzinger⁷² se v druhém díle svého trojdílného pojednání o Ježíši Nazaretském zabývá tématem zdánlivého rozporu mezi Ježíšovým zvěstováním Božího království a nekonečně milosrdného a odpuštějícího Boha a tím, co prohlašuje při slovech ustanovení.⁷³ Skutečně tento milující Bůh trvá na smíření vin prostřednictvím krvavé oběti? Není v tom protiklad nebo dokonce nepřekonatelný rozpor, jak tvrdí někteří teologové?⁷⁴ Ratzinger však v tomto nespatřuje zásadní rozpor, naopak radikalizaci bezpodmínečné Boží lásky. Lásky, jež překonává veškeré odmítání ze strany člověka. Tím, že On na sebe bere lidskou přirozenost, překonává svým „ano“ lidské „ne“.⁷⁵ S tím vnitřně souvisí i Ratzingerem zdůrazňovaný akt lásky, který můžeme vidět v Ježíšově konání jak u Jana ve scéně umývání nohou, tak u synoptiků při slovech ustanovení a který se plně uskutečňuje v jeho smrti na kříži. „Ježíš na sebe takříkajíc bere roucho naší ubohosti a díky tomu, že se nás ujímá, se i my stáváme schopnými Boha, získáváme k němu přístup. Jsme umýváni tím,

⁷¹ Srov. RATZINGER, Joseph – MÜLLER, Gerhard Ludwig (ed.). *Theologie der Liturgie: die sakramentale Begründung christlicher Existenz*. 2. vydání. Freiburg im Breisgau: Herder, 2008, s. 259-270.

⁷² Byť J. Ratzinger tuto trilogii napsal již jako papež Benedikt XVI., uvádím zde jeho osobní jméno, zejména vzhledem k faktu, že sám autor spis předkládá jako své osobní dílo, jež si nenárokují papežskou autoritu.

⁷³ RATZINGER, Joseph. *Ježíš Nazaretský II.*, Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 80-84.

⁷⁴ Ratzinger uvádí některá konkrétní jména: Peter Fiedler, Rudolf Pesch, Gerhard Lohfink, Ulrich Wilckens, *Ježíš Nazaretský II.*, Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 81.

⁷⁵ Srov. Tamtéž s. 83.

že se necháváme vtáhnout do jeho lásky.⁷⁶ Krásným vyjádřením tohoto smyslu je i tento komentář ke slovům proneseným při večeři Páně „*To je mé tělo, to je má krev.*“:

„To jsou výrazy z obětního jazyka Izraele, jimiž se označovaly dary obětované Bohu v chrámu. Tím, že Ježíš tato slova přejímá, se sám označuje za konečnou a skutečnou oběť, v níž jsou naplněny všechny marné pokusy Starého zákona. V něm je přijato to, co vždy chtělo, ale nikdy být přijato nemohlo. Bůh nechce zvířecí oběti; vždyť mu patří všechno. A nechce žádné lidské oběti, vždyť stvořil lidi k životu. Bůh chce něco většího: chce lásku, která člověka proměňuje, v níž se člověk stává schopným Boha, v níž se mu odevzdává. Z tohoto hlediska se nyní celé hekatomby obětí, které kdy byly přineseny v jeruzalémském chrámu, a všechny ostatní oběti v celých světových dějinách, toto věčné marné úsilí vyrovnat se s Bohem, zdají zbytečné, a přece jsou zároveň jakýmsi oknem, skrze něž se vyhlíží k tomu, o co skutečně jde; jsou jistými náběhy, které jsou však teprve nyní uskutečněny. To, o co v těchto pokusech šlo, tedy dar Bohu, sjednocení s Bohem, se uskutečňuje v Ježíši Kristu, který Bohu nedává jen tak něco, nýbrž sám sebe a v sobě nás.“⁷⁷

4. 2. 2. Dějiny kultu Izraele ústící do Kristovy dokonalé oběti

Ježíšovo utrpení na kříži, jak náš autor připomíná, nachází svůj předobraz v postavě trpícího služebníka Izraele u Izajáše (Iz 53). Babylonské zajetí prakticky zničilo dosavadní kultickou praxi, nebyl chrám, nebylo kde obětovat Bohu celopaly. Lid Hospodinův si začal klást otázku, jak uctívat svého Boha, jak se s ním smířovat, jak s ním udržovat vztah. Jediné, co mohl Izrael Hospodinu nabídnout, bylo utrpení jeho lidu a modlitby sklíčeného srdce.⁷⁸ I v době poexilní přetrvávala oběť modlitby – slova, původně chápaná jako nouzová. Navíc se začal projevovat vliv helénské kultury. Stále více se tedy dostává do popředí slovo modlitby – logos, jako správná podoba uctívání. Ratzinger připomíná, že církevní otcové označovali podstatu eucharistie jako oratio, jako oběť ve slově. Tím se dostává k jádru oné novosti, do níž ústí všechny předchozí snahy. „Idea oběti logu se naplňuje teprve v *Logu incarnatus*, tedy ve Slově, které se stalo tělem a ‚veškeré tělo‘ vtahuje do velebení Boha.“⁷⁹ Dále také říká: „Ježíšova lidská modlitba nyní splynula s vnitrotrinitárním dialogem věčné lásky.

Do této modlitby vtahuje Ježíš všechny lidi prostřednictvím eucharistie, která je tak stále otevřenou branou vzývání a pravou obětí, obětí Nového zákona, jenž je ‚bohoslužbou podle logu‘.⁸⁰

⁷⁶ RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 24.

⁷⁷ Tamtéž, s. 26.

⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 27; RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*, Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 38.

⁷⁹ Tamtéž, 40.

Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 42.

⁸⁰ Tamtéž, 43.

4. 2. 3. Otázka překladu a výkladu „pro multis“

Tohoto tématu se Ratzinger dotýká nejprve v knize *Eucharistie – střed církve*, hovoří o dvou rovinách této formulace. Podle jeho slov je na jednu stranu jasné, že Ježíš si přál spásu všech, a proto umírá „za všechny“. Na druhou stranu si však máme uvědomit, že vše, co Bůh člověku nabízí, čeká na svobodné přijetí ze strany člověka, na jeho svobodné „ano“, tedy že Bůh nikoho nenutí ani ke spáse, kterou mu skrze Krista nabízí. V tomto smyslu tedy vyjádření „pro multis“ lze chápat jako „za mnohé“. Ratzinger však připomíná, že v dnešním překladu „za všechny“ je ve světle předchozího již obsažen výklad a to výklad jednostranný.⁸¹

Stejně problematice se náš autor věnuje také v knize *Ježíš Nazaretský II*. Zde si bere na pomoc některé exegety⁸², avšak nedochází k jednoznačnému výsledku. Sám to interpretuje tak, že Ježíšova pronesená slova odkazují na Iz 53, k proroctví o Božím služebníku, kde je myšlen Izrael v úhrnu, avšak Ježíš posouvá hranice Božího lidu směrem k univerzálnosti. Tuto myšlenku dokládá odkazem na Jana a Pavla, konkrétně na Jan 11, 50nn a Řím 11, 25.⁸³

Ač se v této práci věnujeme soukromému badatelskému dílu Josepha Ratzingera, máme za to, že v této otázce není zcela nezajímavé podívat se na to, jak se k tomuto problému postavil později jako papež. V *Listu Benedikta XVI. biskupům německé jazykové oblasti* k překladu „pro multis“ se můžeme dočíst o přání papeže Benedikta, aby byl znovu navrácen přesný překlad „za mnohé“ neboť v překladu „za všechny“ již dochází ke sloučení překladu s výkladem. Uvědomuje si sice možnost jisté nesrozumitelnosti takovýchto doslovných překladů, avšak větší nebezpečí spatřuje v posunu významů a určitých zjednodušení. Podle něj je tedy třeba důsledně odlišit překlad od výkladu, avšak zároveň žádá o důslednou katechezi, osvětlení dané změny a daného problému věřícím.⁸⁴

⁸¹ RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 28-31.

⁸² Konkrétně Joachima Jeremiase, Norberta Baumerta, Marii-Irmu Seewannovou a Josepha Paschera.

⁸³ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 90-92.

⁸⁴ <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=16306>

4. 3. Komunio

Motiv eucharistie jako komunie je u Ratzingera rovněž silně přítomen. Můžeme si všimnout dvou rovin, jak náš autor vnímá spolu s tradicí tento pojem: jednak jako společenství osobní, kdy Ježíš skrze eucharistii přistupuje ke mně jako k jednotlivci, a také jako společenství Ježíše a církve přesahující teď a tady. Komunio má vertikální i horizontální dimenzi vykreslující kříž, jímž nás objímá a sjednocuje v jedno tělo. Komunio není prostým přijímáním⁸⁵, je komunikací, vzájemným sdílením, skrze něž nás Kristus vtahuje do vnitrobožské komunikace Nejsvětější trojice.

4. 3. 1. Osobní rovina

Svátostné komunio je podle Josepha Ratzingera vždy primárně osobním procesem, nikoli pouze kolektivním, to je až jeho druhotná dimenze.⁸⁶ Ratzinger v námi analyzovaných textech mluví na několika místech o sjednocení člověka a Krista skrze přijetí eucharistie. Připomíná nám, že spojením eucharistie a zmrtvýchvstání a naší účasti na komuniu získáváme skrze Krista a díky sjednocení s ním schopnost vzkříšení.⁸⁷ Zdůrazňuje rovněž, že přijetím eucharistie nezískáváme jen jakýsi věcný dar, ale celého Krista, on k nám přistupuje jako osoba k osobě a svým působením nás proměňuje.⁸⁸ Podporu pro tuto důležitou myšlenku nalézá Ratzinger zejména u sv. Pavla v Gal 2, 20 a 1Kor, 6, 17 a také u sv. Augustina v jeho Vyznáních.⁸⁹ Jde tedy pravý opak toho, co se děje při běžném přijímání potravy. „Při obyčejném jídle je to tak, že tím silnějším je člověk. Přijímá potravu, která se mu připodobňuje a stává se součástí jeho vlastní substance. Je proměněna v něho a buduje jeho tělesnou existenci. Ve vzájemném vztahu s Kristem je to však obráceně; on je středem, on je tím původním. Ježíše skutečně přijímáme – účastníme se komunie –, znamená to, že jsme vytrženi sami ze sebe, že jsme připodobněni k němu, že jsme sjednoceni s ním a skrze něho

⁸⁵ Český překlad tohoto pojmu je poněkud ochuzený, jak je vidět.

⁸⁶ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 71n.

⁸⁷ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 71.

⁸⁸ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 78.

⁸⁹ *Vyznání VII*, 10, 16.

se společenstvím našich bratří.“⁹⁰ Tím se pomalu dostáváme k další, ekleziální dimenzi, pojmu komunio.

4. 3. 2. Ekleziální dimenze

Eucharistie má také, jak náš autor připomíná spolu se sv. Pavlem, vliv na tvorbu společenství celé církve. Tím, že přijímáme Kristovo tělo a on nás pojímá do sebe, do své svaté oběti, stáváme se všichni jedním tělem – jeho tělem.⁹¹ Zároveň jelikož je Pán jen jeden, lze ho přijímat pouze v jednotě. Církev vstupuje skrze eucharistickou slavnost do komunie s Pánem, je to oslava celé církve všech míst a dob, v jejímž středu je sám Ježíš: „...eucharistická slavnost není jen setkání nebe a země, ale také setkání církve tehdejší a dnešní, církve zdejší a tamější...“⁹²

4. 4. Večeře Páně

Tento pojem Joseph Ratzinger používá v souvislosti s eucharistií nejméně často. Pokud už se k jeho užití uchýlí, je to spíše proto, aby ukázal, čím eucharistie není, lépe řečeno čím pouze není. Náš autor samozřejmě nikterak nepopírá, že poslední večeře má vztah k eucharistii, při ní skutečně Ježíš tuto svátost ustanovil. Je třeba si však uvědomit, že bez jeho smrti na kříži, by jeho slova byla pouze prázdným řečením a nakonec bez zmrtvýchvstání, by jeho smrt byla pouhou tragickou událostí. Ratzinger mluví o trojjednosti, slova, smrti a zmrtvýchvstání, které společně tvoří velikonoční tajemství, ze kterého vyvěrá eucharistie.⁹³ Našemu autorovi také velmi záleží na tom, aby eucharistie byla náležitě slavena jako nekrvavé zpřítomnění Ježíšovy oběti na kříži a důrazně odmítá jakékoli pokusy udělat z ní udělat prostou hostinu, dokonce hostinu otevřenou všem

⁹⁰ RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 67-68.

⁹¹ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 154.

⁹² RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 44.

⁹³ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 35.

bez rozdílu.⁹⁴ Snaží se dokázat, že již v dobách prvotní církve byla prokazována eucharistii náležitá úcta, dnem eucharistie byla neděle a její slavení nebylo chápáno jako obyčejné stolování, přičemž odkazuje především na sv. Pavla⁹⁵, Skutky apoštolů⁹⁶ a Didaché, kde je již jasně eucharistie označována jako oběť (thysia)⁹⁷. S tím je také přímo spojena otázka formy slavení eucharistie o čemž ještě pojednáme v následující kapitole.

⁹⁴ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 49-56, srov. Slavení eucharistie: Podoba a obsah. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2, s. 155-156.

⁹⁵ 1Kor 16, 2; Ef 15, 19; Kol 3, 16.

⁹⁶ Sk 20, 7.

⁹⁷ *Didaché* X, 6.

5. Otázka podoby liturgického slavení eucharistie

Pro Josepha Ratzingera bylo téma podoby liturgického slavení vždy důležité, ač se jako badatel věnoval vždy dogmatické teologii a tato otázka již leží v oblasti liturgiky. Sám však velmi varuje před oddělováním těchto oblastí. V článku *Slavení eucharistie: podoba a obsah* upozorňuje právě na oddělené uvažování o podobě liturgie a dogmatickém jádru eucharistického slavení.

Po Druhém vatikánském koncilu se dle Ratzingerových slov začaly množit názory, že ač z hlediska dogmatické teologie je eucharistie obětí, je docela dobře možné, aby forma jejího slavení byla hostina, neboť sám Ježíš, ten večer kdy eucharistii ustanovil, slavil se svými učedníky paschální hostinu. V této tezi spatřuje náš autor základní problém liturgické reformy, z čehož pramení další jednotlivé problémy. Ratzinger upozorňuje na jednu z potíží současné teologie - nesoulad mezi dějinami a dogmatem, neboli na rozšířenou myšlenku, že to co se vyvinulo v církvi je odlišné od toho, co činil Ježíš a co bylo jeho přáním. To se projevuje právě i v problému podoby eucharistie, kde je viděn rozpor mezi Ježíšovou Poslední večeří a církevní podobou eucharistie.⁹⁸ K tomu náš autor uvádí několik poznámek.

Za prvé v rámci poslední večeře bylo eucharistické dění poměrně samostatným úkonem a právě k němu se vztahuje Ježíšova výzva k opakování. Podle Ratzingera si tedy Ježíš nepřál, aby poslední večeře byla opakována přesně tak, jak se udála, ale aby bylo opakováno právě to nové, co do ní včlenil. Poslední večeře byla tedy jen určitou kulisou, ve které se odehrálo to zásadní – ustanovení eucharistie, předjímání Kristovy oběti, která se teprve uskuteční.

Tím narážíme na druhou poznámku, tedy že poslední večeře nemůže být vzorem slavení eucharistie, protože tehdy ještě o eucharistii v pravém slova smyslu nešlo. Význam eucharistie mohl být kompletní až po Ježíšově ukřižování a zmrtvýchvstání. Právě a jedině celek velikonočního tajemství dává základ této svátosti.

Poslední poznámkou je připomínka, že křesťanská liturgie získala svou základní podobu až ve chvíli oddělení křesťanské obce od židovství.⁹⁹ Tyto argumenty nalezneme

⁹⁸ Srov. RATZINGER, Joseph. Slavení eucharistie: Podoba a obsah. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2, s. 149-153.

⁹⁹ Srov. RATZINGER, Joseph. Slavení eucharistie: Podoba a obsah. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2, s. 149-153-154.

shrnuty v knize *Eucharistie – střed církve*: „Příkaz opakování se vztahuje na ono nové, které dává, na dar sebe samého, který ustanovil v kontextu liturgie Izraele. Tím byla darována podstata, ovšem ta ještě neobdržela žádnou novou křesťanskou formu. Teprve v okamžiku, kdy skrze kříž a zmrtvýchvstání a následující historický vývoj církev z Izraele vystupuje a vytváří samostatné společenství, nachází tento nový dar svou novou podobu.“¹⁰⁰

Je tedy jasné, že formou slavení eucharistie se nestává hostina, ale nosným prvkem je *eucharistia*, účast na Ježíšově děkování. Takové chápání nenachází propast mezi Ježíšem a církví.

„Pánův dar není žádná ustrnulá forma, ale živá skutečnost, otevřená pro dějinný růst, a jen tam, kde tento růst přijímáme, vstupujeme do kontinuity s Ježíšem. Kořenem reformního progresismu je i zde, tak jako často, strnulý pohled na počátky křesťanství: dějiny jakoby sestávaly jen z jednotlivých, vzájemně si cizích kousků poskládaných vedle sebe. Svátostný pohled na církev spočívá však na vnitřní jednotě růstu, který je právě ve vývoji věrný a pojí měnící se dějinné doby v síle jednoho Pána a jeho daru.“¹⁰¹

V následujících částech této kapitoly se podíváme na některé otázky týkající se podoby liturgického slavení eucharistie, kterými se Joseph Ratzinger ve svém díle zvlášť zabývá a které mu připadají zvlášť důležité.

5. 1. Problém orientace

Joseph Ratzinger ve své knize *Duch liturgie* věnuje směru modliteb v liturgii celou jednu kapitolu.¹⁰² Zde připomíná fakt, že zatímco věřící ostatních abrahámovských náboženství, judaismu a islámu, se při modlitbě obracejí směrem k místu zjevení, v křesťanství převládla myšlenka univerzality Boha a podle této myšlenky nasměrování modliteb tedy není nutné. Toto vědomí univerzality je však podle našeho autora plodem zjevení. Právě skrze Ježíše Krista, díky vtělení Božího Syna, můžeme tušit, jaký Bůh je. „A stejně jako Bůh sám přijal tělo, vstoupil do prostoru a času země, tak je při modlitbě zapotřebí – alespoň při společné bohoslužbě –, aby naše řeč s Bohem byla *inkarnatorní*,

¹⁰⁰ RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 50-51.

¹⁰¹ RATZINGER, Joseph. Slavení eucharistie: Podoba a obsah. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2, s. 159.

¹⁰² RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 65-74. Taktéž RATZINGER, Joseph – MÜLLER, Gerhard Ludwig (ed.). *Theologie der Liturgie: die sakramentale Begründung christlicher Existenz*. 2. vydání. Freiburg im Breisgau: Herder, 2008, s. 463-471.

aby byla christologická, abychom se prostřednictvím Toho, který se stal člověkem, obraceli k trojjedinému Bohu.¹⁰³ Podle Ratzingera je pokoncilní změna v obrácení *versus populum* plodem několika nepochopení. Některé tyto mylné představy jsme popsali již výše. Jde zejména o lpění na podobě eucharistie jakožto hostiny. I kdybychom to připustili, nebyla by tato představa bez problémů, neboť jak argumentuje náš autor spolu s Bouyerem, podoba hostiny v antice vypadala zcela odlišně a je tedy velmi pravděpodobné, že Ježíš a jeho učedníci neseděli naproti sobě. Dalším argumentem obhájců obrácení k lidu, který Ratzinger rovněž odkrývá jako zásadní neporozumění je, že v bazilice sv. Petra bylo zvykem sloužit *versus populum*. Toto uspořádání mělo však jeden podstatný důvod: bazilika sv. Petra je situována k západu, tudíž celebrující kněz, aby byl obrácen k východu, musel být otočen směrem k lidu. Tímto směrem se však neobracel při pronášení modliteb pouze kněz, ale celé shromáždění.¹⁰⁴

Joseph Ratzinger upozorňuje také na důležitou věc, týkající se symboliky, která se s novým uspořádáním vytrácí. Jde o eschatologický rozměr, kdy společný směr kněze a lidu symbolizuje společné směřování k přicházejícímu Kristu. Podstatný je podle našeho autora pohled na Ježíše a společná cesta Božího lidu k němu, ne pohled na kněze a do sebe uzavřený kruh. Zde vidí nebezpečí klerikalizace větší, než kdy dřív, kdy v centru pozornosti stojí kněz.¹⁰⁵ Joseph Ratzinger si uvědomuje, že ne všude je možné se vrátit k obrácení *ad orientem*, avšak přál by si, aby se alespoň věřící spolu s knězem obraceli směrem ke kříži, který má být postaven na viditelném místě ve středu dění, ne odstrčen někde stranou, aby nepřekážel ve výhledu.¹⁰⁶ „Bodem, k němuž se má všechno vztahovat, je Pán. On je vycházejícím sluncem dějin. Proto se může jednat jak o kříž utrpení zpřítomňující Trpícího, jenž si pro nás nechal probodnout bok, z něhož vytekla krev a voda – eucharistie a křest –, stejně jako se může jednat o triumfující kříž, který vyjadřuje myšlenku na nový příchod Krista, a pohled směřuje k němu.“¹⁰⁷

¹⁰³ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, 66.

¹⁰⁴ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 68-69.

¹⁰⁵ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 70-71.

¹⁰⁶ Za tyto názory si Joseph Ratzinger vysloužil nejednou kritiku, že je to pouze nostalgická snaha vrátit něco, co bylo. Jmenovitě Ratzinger zmiňuje A. Häußlinga.

¹⁰⁷ RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 74.

5. 2. Otázka jazyka

Tohoto tématu jsme se již letmo dotkli, když jsme hovořili o překladu slov „pro multis“. Joseph Ratzinger, již jako papež Benedikt XVI. upozorňoval v námi citovaném pastýřském listu na posun významů či určitých zjednodušení při překladu do národních jazyků. Náš autor pocituje obavu z toho, aby se při této snaze o porozumění přiblížení věřícím nepřekládalo tak dlouho, že se vytratí podstata sdělení, že zbyde jen to prosté a srozumitelné. Přesto vidí použití národních jazyků jako pozitivní a prospěšné a normální forma slavení eucharistie je samozřejmě ta v národním jazyce. Ratzinger připomíná, že porozumění srdcem přesahuje porozumění slovům. Pěstování vztahu ke společnému jazyku církve je rovněž důležité také proto, že svět se stále více propojuje a příslušníci jednotlivých národů se setkávají stále častěji.¹⁰⁸

5. 3. Aktivní účast

Participatio actuosa fidelium, neboli aktivní (činná) účast věřících, požadavek Druhého vatikánského koncilu, jenž můžeme nalézt v konstituci *Sacrosanctum concilium*¹⁰⁹, Joseph Ratzinger samozřejmě nikterak nepopírá. Zamýšlí se pouze nad tím, v čem ona aktivní účast skutečně spočívá, jelikož má za to, že velmi brzy po koncilu bylo tomuto požadavku porozuměno pouze tak, že je třeba, aby maximum věřících bylo nějak viditelně aktivních při bohoslužebném dění. Podle našeho autora je ono *actio*, jehož se mají všichni vědomě účastnit, dle liturgických pramenů samý střed eucharistické slavnosti – tedy mešní kánon. Veškeré vnější aktivity, jako zpěv, aklamace, přinášení darů, čtení Božího slova jsou samozřejmě také důležité, avšak hrají pouze sekundární roli.¹¹⁰ To právě *actio*, jež je při eucharistickém slavení nejpodstatnější je *oratio*, kdy naším *oratio* vstupujeme do *oratio* Ježíše Krista. Avšak ani tělo nezůstává stranou, Ratzinger připomíná, že máme co dočinění

¹⁰⁸ Srov. RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 62.

¹⁰⁹ SC 11, 14, 19, 21, 26, 27, 30, 31, 41, 48.

¹¹⁰ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 24.

s liturgií Slova, jež se stalo tělem, proto i naše postoje a gesta při liturgie vyjadřují to, co se odehrává na vnitřní rovině.¹¹¹

¹¹¹ Srov. RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 150-155.

Závěr

Pohled Josepha Ratzingera na eucharistii je zajisté plně kompatibilní s pohledem církevní tradice a ani neexistovala pochybnost, že by tomu mohlo být jinak. Jak jsme si však mohli všimnout na základě naší analýzy, náš autor dává přednost chápání eucharistie jakožto oběti. Uvědomuje si vnitřní vztah oběti a Kristova kněžství – v Kristu je kněz i oběť jedno a my skrze něj získáváme možnost stát se rovněž tím, kdo přináší v oběť sebe sama, celé své já, svůj život jako dar Bohu. Kristus však svou obětí přináší víc než jen smíření vin. Svým zmrtvýchvstáním Spasitel poráží smrt a otevírá nám brány do věčnosti a dává nám naději na vzkříšení. Skrze něj získáváme přístup k živému Bohu. Tato christologicko-soteriologická dimenze je v Ratzingerových úvahách o eucharistii nejzřetelnější, ovšem i rozměr trinitární je v jeho v jeho vnímání snadno rozpoznatelný.

Ježíš Kristus nás svým konáním vtahuje do tajemství Trojice, do její vzájemné komunikace a láskyplného vztahu. On, jakožto Bůh i člověk dává svou láskou a poslušností Bohu Otci tu odpověď, kterou jsme my nezvládli dát a táhne nás do svého „ano“. Tedy i eucharistie má funkci dialogu mezi námi a Bohem, Ježíš Kristus je ten, jenž tento vzájemný dialog umožnil. Je však třeba také připomenout trojičnost dějinného aspektu eucharistie. Vzpomeňme si na trojjednost velikonočních událostí večeře, kříže a zmrtvýchvstání, které společně tvoří podstatu eucharistie. Jedna událost osvětluje druhou, jsou vzájemně natolik provázané, že při absenci jediné, by jednotlivé velikonoční události postrádaly smysl. Můžeme tedy říci, že je mezi nimi až perichoretický vztah.

Pokud jde o ekleziální rozměr, i ten je pro Josepha Ratzingera důležitý. Eucharistie je základem jednoty církve, zároveň ji její slavení vyžaduje. Eucharistie církev utváří, zároveň je však možné ji slavit jediné v církvi. Kristus je jeden, stejně tak i jeho tělo je jedno a tím, že ho v jednotě celé církve přijímáme, stáváme se společně jeho mystickým tělem.

Ratzinger se velmi brání vidění eucharistie jakožto večeře nebo hostiny ve smyslu samotné podstaty této svátosti i formy jejího slavení. O podstatě eucharistie jako oběti jsme se již zmínili. Podoba, kterou eucharistii vtiskl už sám Ježíš při poslední večeři, není hostina, ta je pouze kontextem, v kterém se tak stalo, ale *eucharistia*, tedy modlitba díky, které spolu s Ježíšem vzdáváme Bohu. Pojem *Eucharistia* v sobě spojuje rozměr oběti i rozměr díkyvdání a přinášení sebe sama jako dar Bohu. Tyto způsoby uctívání Boha, které ve Starém zákoně stály odděleně, ba dokonce byly vnímány protichůdně, se v osobě

Ježíše spojují. On jako Logos v sobě spojuje *logiké latreia* i obětování sebe sama a tak dostává pojem *eucharistia* svůj pravý obsah.

Jak jsme si mohli povšimnout, tento svůj pohled na eucharistii opírá náš autor zejména o prameny z Písma. Ve svých citacích upřednostňuje, hlavně pokud jde o teologické výpovědi, tradici janovskou před synoptickou, taktéž hojně odkazuje na sv. Pavla. Výrazně méně užívá odkazů na církevní otce a moderní autory a jen velmi minimálně ze zmiňuje o autorech středověkých a také o dokumentech magisteria.

Pokud jde o snahy Druhého vatikánského koncilu v oblasti reformy liturgie, ty vidí Joseph Ratzinger vcelku pozitivně a liturgickou reformu jako velmi potřebnou. Poněkud rozpačitě však nahlíží na její uvádění do praxe a na určitou liturgickou svévůli, která v době po koncilu zavládla. Jistě si nepřeje, aby se církev vrátila k předkoncilnímu slavení mše svaté, avšak upozorňuje na některé jednotlivosti, které se s přijetím *novus ordo* vytratily, jako například symbolika eschatologického očekávání při společném obrácení kněze a lidu *ad orientem*.

Závěrem bych ráda uvedla, že jsem si plně vědoma nedostatků a nedokonalostí této práce. Jistě by bylo možno některá témata, v tomto elaborátu pouze naznačená, lépe a podrobněji zpracovat. Jistě by se dalo více do hloubky pojednat o autorech, s kterými profesor Ratzinger vedl vědeckou diskusi, ať už se jimi inspiroval nebo s nimi vedl kritický dialog. To ovšem znamená pečlivě pročíst díla těchto autorů. A i když to bylo nyní mimo mé možnosti, těším se však na tuto dřinu někdy v době budoucí. Rovněž by bylo zajímavé učinit analýzu textů papeže Benedikta XVI. věnovaných eucharistii. V neposlední řadě by stálo za úvahu podívat se blíže na vztah Josepha Ratzingera k Druhému vatikánskému koncilu, na vývoj tohoto vztahu postupem času a také na jeho vztah k reformám, které byly po koncilu uváděny do praxe, zejména v oblasti liturgie.

Toto jsou jen některé nové horizonty, které se v průběhu psaní této práce otevřely a mnohé se možná ještě otevřou, když člověk nechá toto téma v sobě doznívat dále. Tvorba této práce mi dala možnost vyzkoušet si analytickou práci, záměrně nepíšu osvojit, jelikož se musím v této oblasti ještě mnoho učit. Taktéž jsem mohla právě na tématu eucharistie lépe pochopit, že jednotlivé disciplíny systematické teologie jsou spojité nádoby, že eucharistii lze vnímat nejen pohledem sakramentální teologie, ale i christologie, soteriologie, trinitární teologie, ekleziologie; avšak pro správné chápání eucharistie je nutná spolupráce i dalších teologických oborů, zejména biblistiky, liturgiky a pastorální teologie. Při psaní této práce jsem zakoušela různé pocity zoufalství a beznaděje. Slova Winstona Churchilla o krvi potu a slzách se možná mohou zdát přehnaná, ale u psaní některých pasáží jde o docela přiléhavé

přirovnání. Přesto jsem zakoušela radost a jiné příjemné pocity, dokonce i touhu dále objevovat pustit se do dalšího badatelského dobrodružství. Taktéž přiznávám, že jsem si během práce na tomto textu osobnost Josepha Ratzingera, nyní emeritního papeže Benedikta XVI., a jeho dílo ještě více oblíbila a upřímně se těším na četbu dalších jeho prací, je mi však také líto, že je, dle mého názoru, stále poněkud opomíjeným teologem, přestože jeho dílo je skutečný poklad. Možná bude trvat nějaký čas, než bude tento poklad znovu objeven a v jeho lesku a nádheře lidé spatří odraz krásy a velikosti Boží.

Seznam použitých zkratk

Zkratky biblických knih jsou uvedeny dle liturgického překladu.

KKC – Katechismus katolické církve

SC – Sacrosanctum Concilium (Konstituce o posvátné liturgii) II. vatikánského koncilu

Seznam literatury

Analyzované spisy:

- RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal
- RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský I*. 3. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2011
- RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Ježíš Nazaretský II*. Brno: Barrister & Principal, 2011
- RATZINGER, Joseph. Slavení eucharistie: Podoba a obsah. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2006, roč. 10, č. 2
- RATZINGER, Joseph – MÜLLER, Gerhard Ludwig (ed.). *Theologie der Liturgie: die sakramentale Begründung christlicher Existenz*. 2. vydání. Freiburg im Breisgau: Herder, 2008.
- RATZINGER, Joseph. *Vrchol a pramen. Texty o eucharistii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009

Ostatní literatura:

- ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001
- ALLEN John: *Kardinal Ratzinger*, Düsseldorf: Patmos Verlag, 2002
- BENEDIKT XVI. *Světlo světa. Papež, církev a znamení doby*. Brno: Barrister & Principal, 2011
- BENEDIKT XVI. *Poslední rozhovory s Peterem Seewaldem*. Brno: Barrister & Principal, 2017
- HEIM Maxmilian Heinrich: *Joseph Ratzinger – Kirchliche Existenz und existentielle Theologie. Eklesiologische Grundlinien unter dem Anspruch von Lumen gentium*, Zweite korrigierte und ergänzte Auflage, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005
- PETRÁČEK, Tomáš. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*. Praha: Vyšehrad, 2016
- RATZINGER, Joseph. *Můj život*. Brno: Barrister & Principal, 1999
- Dokumenty II. vatikánského koncilu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

Internetové zdroje:

www.radiovaticana.cz

www.christnet.eu